

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Вимір пам'яті в літературній версії Володимира Лиса

Інна Анталовська

Національний університет „Острозька академія”, Острог – Україна
inna.antalovska@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1751-4847>

Ujęcie pamięci w opcji literackiej Wołodymyra Łysa

Inna Antałowska

Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska”, Ostróg – Ukraina

STRESZCZENIE. Autorka artykułu w kontekście analizy utworów literackich podejmuje problem pamięci, która jest konstruktem nie tylko tożsamości indywidualnej, ale także w szerszym znaczeniu – zbiorowej i narodowej. Badanie tej kwestii jest niezwykle ważnym, a nawet koniecznym zabiegiem, zwłaszcza ze względu na ponowne zagrożenie ukraińskości w warunkach trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Przedmiotem badań została twórczość współczesnego pisarza ukraińskiego Wołodymyra Łysa, mianowicie powieści *Kraj gorzkiej czułości* oraz *Solo dla Solonii*. Teksty te są rozpatrywane jako właściwe świadectwa kobiet w okresie totalitaryzmu. Fabuły obu utworów oparte są na historiach kobiet, które przeżyły wyzwania XX wieku, próbując zachować własną tożsamość. Przypominanie przez nich doświadczeń traumatycznych jest próbą przewyciężenia bolesnej pamięci, ale zarazem ważnym wątkiem okazuje się przekazanie potomkom prawdziwej historii, tradycyjnych wartości moralnych, zachowanie ciągłości pokoleń.

Słowa kluczowe: pamięć, trauma, kobieta, tożsamość, totalitaryzm, literatura

Dimensions of memory in Volodymyr Lys' literary perspective

Inna Antalovska

The National University of Ostroh Academy, Ostroh – Ukraine

ABSTRACT. In the context of the analysis of literary works, the author researches the problem of memory in contemporary literary works, which is a construct of not only individual consciousness but also, in a broader sense, collective and national identity. Researching this issue is an extremely important and even necessary task, especially in view of the renewed threat to Ukrainian identity in the circumstances of the ongoing Russian-Ukrainian war. The study was mainly based on the novels of famous Ukrainian writer Volodymyr Lys, namely *The Land of Bitter Tenderness* and *Solo for Solomiia*. These texts are examined as relevant testimonies of women under totalitarianism. At the center of both works are the stories of women who survived the challenges of the 20th century. Moreover, they not only survived but also tried to maintain their own identity. Their recollections of difficult experiences constitute an attempt to overcome traumatic memory. In addition, in the context of this study, an important thread proves to be the transmission of true history, traditional moral values and the preservation of the continuity of generations.

Keywords: memory, trauma, woman, identity, totalitarianism, literature

Процес пошуку українцями власної ідентичності упродовж усього періоду Незалежності набуває все нових вимірів, а його інтенсивність збільшується із кожним роком. Особливої динаміки цей процес набув у зв'язку з повномасштабною агресією Росії в Україні, тобто від 24 лютого 2022 року – дати, яка увійде в історію як межева подія в новітній українській історії. Війна проявила зокрема конфлікт ідентичностей, який тривалий час проявлявся в сусідніх країнах, проте в останні роки призвів до гострого зіткнення. Цей конфлікт не можна пояснити тільки геополітичними причинами, хоча вони існують. Його можна й потрібно усвідомлювати також як зіткнення різних систем цінностей, тобто у вимірі культурної політики.

Увесь пострадянський період позначений спробами Росії повернути собі статус політичного, економічного та культурного гегемона в регіоні. Попри все, десятиліття радянського терору досі проявляються в поведінці українського соціуму, який, не змігши опанувати травматичний досвід, сьогодні набуває не менш болючого вже від Росії як спадкоємиці СРСР. Сфальсифікована в радянський період історія тривалий час провокувала стагнацію ідентичнісних орієнтацій українського суспільства. Це призвело до пошуків інших механізмів осмислення минулого, ніж кардинальне переосмислення його уроків, особливо на тлі перманентного тиску Росії та перспективи повернення в її зону впливів. Тривалий час ставлення до радянського минулого

в українському соціумі було невиразним та неоднозначним. Наслідком цього стало збереження радянських культів та символів, які втратили функціональне навантаження, але залишалися під опікою держави та місцевої влади. Так, до 2014 року не було мови про масовий демонтаж радянських пам'ятників або про перейменування численних вулиць та інших назва, що увічнювали радянське минуле.

Маємо зауважити, що вже на початку 2000-х рр. українська література активно звертається до національної пам'яті ХХ ст., тобто спирається на спогади очевидців, ретельно переказані нащадкам. Аляйда Ассман визначає це явище як *комунікативну пам'ять* [Ассман 2012], що зберігається в межах поколінь, які теоретично можуть між собою спілкуватися. Тому це вкрай важливе джерело пізнання минулого, якому є підстави довіряти більше, аніж ідеологічній академічній історії, що в часи СРСР була дієвим засобом маніпуляції суспільною свідомістю та дискримінації власне національного нарративу. Перша та Друга світові війни, голодомори, ГУЛАГ, національно-визвольні змагання, численні репресії, депортації – усі ці недостатньо проговорені травми минулого потребують ґрунтовного пропрацювання задля успішного процесу самоідентифікації як нації, так і окремих індивідів. Саме літературна нарративізація їх є важливим механізмом осмислення тоталітарного досвіду. Художній текст, часто всупереч законам і традиції художньої словесності, здійснює суттєву ревізію національної пам'яті [Гундорова 2005; Гундорова 2013; Поліщук 2016].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри численні сучасні дослідження тоталітарного досвіду ХХ століття, поза детальною увагою українських учених залишається проблема пам'яті як соціального та культурного явища. Варто відзначити суттєвий внесок у цю сферу знань праць Володимира В'ятровича, Тетяни Гребенюк, Тамари Гундорової, Олександра Зінченка, Алли Киридон, Івана Монолатія, Віталія Огієнка, Ярослава Поліщука, Оксани Пухонської. Українські вчені усвідомлюють потребу не просто пригадувати важливі віхи історії, а й шукати для них нові інтерпретації, відповідні до вимог нашого часу.

Інший важливий аспект, який потребує уваги, стосується жінки як об'єкта і суб'єкта травматичної пам'яті радянського минулого. У цьому плані вагомим внеском є історичні дослідження Оксани Кісь [Кісь 2008; Кісь 2017]. Проте бракує ширшого погляду на жіночу проблематику. У нашій статті буде зосереджено основну увагу саме на постаті жінки – як свідка та учасника історичного процесу ХХ ст., причому рамки аналізу обмежено творчістю одного письменника, який постійно звертається до образу жінки та зображує зокрема травматичне переживання минулого в жіночих персонажах.

Загалом історія та культура постійно апелюють до пам'яті як ключового явища у процесі становлення націй, їхньої самоідентифікації. Через пам'ять

приходить осмислення подій минулого і усвідомлення їхнього впливу на теперішнє. На цьому акцентує увагу Оксана Пухонська у своєму дослідженні посттоталітарного виміру пам'яті у сучасній українській літературі [Пухонська 2018]. Водночас зауважмо важливість чіткого розмежування понять „пам'ять” та „історія”, де остання, як зазначає П'єр Нора, стає виявом „постійно проблемної та неповної реконструкції, як відірваності від чогось особисто пережитого, як конструкції, що належить до всіх і до нікого” [Nora 2001: 37]. Пам'ять в означуваному контексті є ключем до омовлення проблеми особистості, що, зрештою, через вияв власних інтенцій впливає на маси. Від індивідуальних самовизначень безпосередньо залежить самоідентифікація усього суспільства, те, наскільки воно може бути цілісним у розумінні себе й уникати ментальних конфліктів та історичних непорозумінь. За переконанням Вікторії Дуркалевич, пам'ять „упорядковує – символізує – аксіологізує – сакралізує минуле, перетворюючи його на значущий текст, у котрому важливе все” [Дуркалевич 2013: 38]. Актуально в такому контексті розглянути твір художньої літератури, але не лише як зразок мистецтва, а й як тест культури, що відображає актуальні проблеми сьогодення крізь призму історії нації, психології особистості, соціології втрат і статистики прорахунків. Так, з погляду студій пам'яті літературний текст виходить поза межі інтерпретації його в межах лише літературознавства. Він стає об'єктом міждисциплінарного дослідження.

Можливість звернутися до минулих подій з позиції людини XXI століття дозволяє нам всебічно розглянути вплив травми минулого на сучасників. У такому контексті маємо справу з певним явищем минулого, яке міцно закарбувалося в пам'яті та активізується щоразу, коли виникає черговий зовнішній подразник. Такими подразниками в останній час були: загроза проросійської політики в незалежній Україні, обмеження свободи слова, революція та російсько-українська війна, що триває від 2014 року, а із 24 лютого 2022 року перейшла в найгострішу фазу.

Меморіастичну інтерпретацію травматичного тоталітарного досвіду спробуємо здійснити на прикладі творів зnanого українського письменника Володимира Лиса. Цей автор, який живе та працює в Луцьку, є одним із найбільш популярних сучасних письменників. Його численні книжки здобули не тільки прихильність читачів, а й були відзначені різними літературними преміями, вони неодноразово перемагали на всеукраїнському конкурсі „Коронація слова” (2008, 2010). У 2016 році Володимир Лис став лауреатом премії „Золотий письменник України” – це офіційне визнання його заслуг у сучасній українській культурі. Серед найцікавіших персонажів у романістиці Володимира Лиса неодмінно є жінки, і це не випадково. Письменник високо цінує жінку, виходячи з засад народної культури, що наділяла жінку особливими ознаками – як вірну дружину, турботливу матір, хранительку домашнього вогнища

та продовжувачку роду. До того ж, він прихильник шевченківської традиції, що породила культ жіночих постатей в українській літературі XIX–XX ст.

У цій статті обрано для аналізу два романи Володимира Лиса: *Країна гіркої ніжності* та *Соло для Соломії*. На прикладі цих творів, головними персонажами в яких виступають жінки, спробуємо з'ясувати особливості жіночого характеру, як його представляє волинський письменник. Нас цікавить досвід жінки як особистості, яка має суттєвий вплив на формування ідентичності нащадків і, таким чином, на майбутнє української нації. Три покоління жінок, долі яких описано у згаданих текстах, – яскравий приклад того, що життя в тоталітарному суспільстві означає неперервну боротьбу проти системи, яка намагається не лише вплинути на особистість, а й змінити її відповідно до власних очікувань та стандартів. Меморіастичне дослідження згаданих художніх текстів – це можливість не тільки осмислити травматичне минуле літературних героїнь, що, певна річ мали реальних прототипів, а й, за переконанням І. Моторнюк, „у дзеркалі літератури [...] пізнати самих себе” [Моторнюк 2012: 32], тобто націю, яка впродовж трьох десятиліть Незалежності намагається сконструювати ґрунтовну візію себе самої.

Деформоване внаслідок застосування репресивних механізмів мислення проектує для свого носія викривлене бачення не лише минулого та теперішнього, а й досить часто провокує втрату ціннісних орієнтирів у майбутньому. Утрата пам'яті – одна з прямих причин самознецінення, прикладом чого є явище легкокерованої маси і втрати національної та індивідуальної самобутності. Самовідречену особистість у романі *Країна гіркої ніжності* репрезентує героїня Даза. Перебуваючи в умовах межової ситуації, коли постає не лише проблема вибору, а й загроза життю, жінка спершу зрікається пам'яті про батьків, що були представлені як вороги держави. Батьки героїні були репресованими сталінським режимом у 30-ті роки минулого століття. Ця подія, на думку Ярослава Поліщука, заклала підвалини родинної травми Дазы та її нащадків [Поліщук 2016: 68]. Згодом героїня відрікається від усього свого минулого, оповідаючи про чужий життєвий шлях під зовсім іншим, прибраним іменем. Таким чином дівчина перекреслює власну пам'ять і намагається змусити себе проживати історію іншої людини. Ця *інша* Даза, обираючи шлях законнослухняної радянської громадянки, обирає, відповідно й інший, „правильний”, спосіб мислення, в якому будь-яке індивідуальне Я можливе лише у контексті колективного МИ. Зауважмо, що відречення від правдивого минулого як головної запоруки самобутності та прийняття колективної моделі життя є вимушеним, а не свідомим кроком героїні. Це свого роду боротьба за існування в умовах тотальної нівеляції особистісних цінностей та особистості як цінності.

Однак навіть найбільш стійке прищеплення штучної амнезії рано чи пізно нівелюється, особливо, коли справжнє Я приховує у собі непроговорену

травму. Що більше, ця травма здобувається на власний голос, провокує вимушене повернення минулого у вигляді спогадів: снів, свідомих і не свідомих *флешбеків*. Спогади, за допомогою яких героїня роману неодноразово повертається до правдивого минулого, характеризуємо як підсвідоме прагнення віднайти себе, адже образ *іншої* не зовсім прижився, особливо, коли від браку родової пам'яті страждають нащадки. Без сумніву, у постійному поверненні до тих чи тих періодів свого минулого вбачаємо прагнення зцілення і збереження внутрішнього Я, прихованого від зовнішнього світу, але необхідного для повноцінного життя в ньому. Джон Локк свого часу визначав концепцію „ідентичности-через-спогад”, до якої апелює Ассман [Ассман 2012: 106] і яка пояснює цей важливий аспект потреби самовизначення. Штучна амнезія в цьому випадку продукує руйнацію пам'яті та деформує життя індивіда.

Насправді самотність, якою позначена доля жінок трьох поколінь – Дази, її прийомної дочки Віталії та внучки Олесі – є наслідком травматичного досвіду найстаршої жінки, поведінка якої заклала життєвий сценарій для її нащадків [Поліщук 2016]. Даза усвідомлює необхідність відкрити свою правду, аби врятувати від перспективи *не-свого життя* бодай внучку. Ця ситуація докладно репрезентує модель загроженої пам'яті роду, коли на етапі кожної генерації існує проблема витісненої і штучно заміненої пам'яті. Така деформована пам'ять зумовлює віддалення сучасної людини від перспективи розуміння причинно-наслідкового зв'язку між сьогоденням і минулим, вона унеможливує самоідентифікацію особистости. Коли героїня відверто говорить про своє травматичне минуле (дитячий будинок, втрату батьків, війну), пам'ять якого вона зуміла зберегти, попри зовнішні та внутрішні спонуки забути, прийняти образ себе *іншої*, вона підкреслює важливість пам'ятати про минуле в головній війні її життя – війні за себе.

У романі автор також порушує проблему знецінення пам'яті як явища, не актуального *тут і тепер*, що, однак, дає свої уроки героям. Цей аспект розгортається на тлі історії внучки Даздраперми (Дази) – Олесі. Ці дві героїні знакують два часові й пам'яттєві полюси: минуле і сучасне; прагнення набути власної самості через виявлення правдивого досвіду і байдужість, а згодом страх перед правдою минулого. Коли Олеся вперше зустрічає свою бабусю, то зовсім не знає її. Дівчина все ж замислюється, чому ця жінка з'явилася на порозі їхнього дому саме тепер, якщо її ніколи не існувало в її з мамою минулому. Утім, навіть це здивування дуже швидко обертається байдужістю. Доньці Віті не лише не цікаве минуле її мами, та і її минуле також, вона зовсім не бачить потреби розібратися в ситуації: „Потім проясниться, хоча навіть що?” [Лис 2019: 13]. Як прийомна донька Дази вона є прикладом подвійного витіснення пам'яті: будучи вдочереною, не знає ані свого походження, ані причин свого сирітства; її прийомна мати Даза також не має повної історії самопредставлення, аби вписати Віту в життєпис свого роду. Своєю чергою

внучка Олеся репрезентує той тип сучасної молоді, що не ангажується у проблеми, які виходять поза межі власних інтересів. Тим паче їй не здаються важливими ані історія, ані актуальні суспільно-політичні події. Утім, дуже часто така постава є абсолютно позірною, адже, як бачимо, саме це покоління бере на себе повну відповідальність за державу і її майбутнє – як під час Революції гідності, так і в російсько-українській війні. Дати раду з подібними випробуваннями покоління батьків, на жаль, не змогло.

Варто також розуміти, що звернення до травматичного досвіду предків для окремого індивіда також загрожує травматизацією. Тамара Гундорова зауважує, що „потрібні особливі зусилля – особливе «пропрацювання» пам'яті з допомогою рефлексій, щоб відірватися від такого травматичного минулого, щоб визволити сучасність і могли оцінювати минуле етично і критично” [Гундорова 2013: 16]. Віта, яка не була готова до пізнання такого непередбачуваного минулого своєї родини, каже: „Краще б я ні про що не дізналася” [Лис 2019: 242]. Така постава у цьому аспекті сюжету звучить не як вияв байдужості, а як неготовність почути правду, що містить у собі травму. Згодом дівчина зможе переосмислити те, що дізналася: це трагічна історія бабусі Дази та, відповідно, неповна історія життя мами. Але доки не відбулося її становлення як особистості, пам'ять минулого віддунюватиме їй небажанням чути що-небудь, що суперечить її розумінню психологічної безпеки.

В іншому романі Лиса – *Соло для Соломії* – досвід минулого репрезентовано з цілком протилежним ефектом. Головна героїня цього твору, Соломія, на відміну від Дази, усвідомлює необхідність збереження пам'яті роду як важливого чинника для виховання своїх нащадків. У творі автор до певної міри сакралізує пам'ять, асоціюючи її із цінністю сім'ї, родини, жінки-берегині. Ця проблема загострюється на історичному тлі Другої світової війни та повоєнної радянської з усіма можливими наслідками для західної частини України й українців того часу. Саме роман *Соло для Соломії* чи не найкраще надається до інтерпретації в контексті збереження пам'яті в умовах загроженої особистості. У центрі оповіді – художня хроніка життя простої сільської жінки Соломії, на тлі якого письменник розгортає фактично історію роду та й цілого краю, докладно прописує усі можливі механізми збереження пам'яті на конкретному відтинку часу. Нора зазначає, що „явище «пам'яті» пронизане історією” [Nora 2014: 260], а, отже, воно є тим „значущим текстом минулого” [Nora 2014: 260], який Лис намагається відновити та відкрити для широкого огляду сучасного читача.

Як було зазначено, особливістю роману *Соло для Соломії* є те, що автор показує картину суспільного досвіду на прикладі індивідуальної історії, яка розгортається у вирі травматичних подій минулого століття. Головна героїня, зазнавши випробування війною, а відтак, принесеного нею тоталітарного досвіду нацизму й комунізму, зуміла вистояти й не зламатися у нищівних

випробуваннях часу. Для жінки, яка в таких умовах часто стає жертвою різного роду насильства, це не завжди під силу. Як одне із надважливих завдань Соломія обирає для себе зберегти й передати своїм дітям та онукам розуміння цінності роду, родини, індивідуальної гідності, чесності перед собою й іншими. Її пам'ять – це травматичний досвід і водночас пошук дієвих механізмів його подолання. Своїм нащадкам жінка прищеплює переконання, що такий досвід варто потрактувати як уроки минулого, які не мають права на повторення. Це цілком відповідає життєвій настанові активних жінок, що стали жертвами радянського терору: вижити в нелюдських умовах існування означало перемогти систему, яка здавалась непереможною [Кісь 2017].

Саме сакралізація пам'яти як явища та процесу стає одним із найцікавіших аспектів дослідження, оскільки знаменує інтерпретацію посттоталітарних проблем на новому рівні [Колінько 2016: 173]. Ідеться не про сакралізацію в буквальному значенні, а радше про метафору, за якою вбачаємо розкриття реальної цінності пам'яти минулого для сучасників на будь-якому етапі історичного розвитку людства. Не менш важливим є осмислення конкретних явищ (з-поміж яких, безперечно, й можливість збереження ідентичності), які сакралізовано у творі. Адже, за переконанням Н. Дев'ятко, може йтися про те, що „сакралізує реальне та легітимізує символи, події, моделі поведінки і світоглядні установки в масовій свідомості” [Дев'ятко 2020: 19]. Зразком цього є нерозривний зв'язок твору з реальним історичним контекстом. Саме завдяки усвідомленню значимості пам'яти доходимо до розуміння важливості переоцінки минулого, яке через контроверсійний характер тривалий час гальмувало процес відродження національної ідентичності українців.

Втілюючи в сюжеті роману образ березини пам'яті роду як одну з важливих іпостасей героїні, Лис, наскільки це можливо, намагається прописати безперервний зв'язок поколінь. Цей зв'язок часто втрачався у вирі історичних подій, а також через навмисно створені умови розірвання пам'яті роду з метою ідеологічної деконструкції ідентичностей, що не вписувалися в міт радянської ідеології. Сьогодні важливо наголошувати саме на людському вимірі радянського минулого. Таку стратегію обрала відома дослідниця Енн Епплбом, коли вивчала тему ГУЛАГу: вона стверджувала, що важливий передусім не політичний аспект, а долі конкретних людей, які засвідчують, чим насправді була радянська дійсність та який слід вона залишила в колективній пам'яті [Епплбом 2006].

На тлі художньої хроніки життя героїні, що становить сюжетну основу роману *Соло для Соломії*, автор висвітлює найбільш гострі проблеми і українського минулого, і національної ідентичності, і ролі та значення жінки в цих важливих процесах. Детально прописаний період дитинства в дорослої Соломії, наприклад, асоціюється із можливістю єднання з досвідом предків, переданого їй як заповідь: вижити і зберегти. Автор зображує, як „дитяче

та давнє [...] проривається і зривається [...] з Соломіїних вуст” [Лис 2014: 103]. Віднайдена у закутках свідомости пам'ять у такі моменти символізує нові важливі смисли, пов'язані з аспектом самоідентифікації: *хто я є; звідки я сюди прийшов(ла); чому я саме такий(така), як є*. Тоталітарний досвід, набутий у воєнний період, попри свою травматичність, лише посилює прагнення пам'ятати події та людей, які стали значущими для героїні, а відтак спогади про них посилювали прагнення вистояти. Адже, як говорить героїня, „крізь болючі спомини дедалі більше виростало бажання жити...” [Лис 2014: 174]. Не буде зайвим зауважити, що „жити” у цьому контексті означає не просто фізичне існування, а право самому вершити свою долю.

Як підведення підсумків життя окремої людини і цілої епохи сприймаємо пригадування героїнею подій життя у старості. Саме на цьому етапі постає абсолютно цілісне і, по суті, заключне уявлення про усе, що пережила Соломія, а разом із нею – ціле покоління українських жінок. Кожен етап, коли героїня осмислює минуле, постійно провокує пригадування травматичного досвіду: „Щось просилося до згадки, стукало в неїну пам'ять” [Лис 2014: 340]. Письменник означає специфічну привабливість травматичних спогадів: те, чого людина свідомо чи підсвідомо прагне позбутися, дає найточніше розуміння себе. В. Дуркалевич зауважує: „Унікальність пам'яті полягає й у тому, що саме за її допомогою можна чинити дії над часом з метою реконструкції процесу становлення індивідуальної історії...” [Дуркалевич 2013: 36]. Це, власне, й робить Соломія, згадуючи важливі епізоди зі свого минулого. Її постійне звернення до певних аспектів минулого – не що інше, як відшукування себе у загублених просторах травматичної історії ХХ століття. Це і дитинство, і втрачена у війні юність, і перше кохання, і невдалий шлюб, і досвід насильства, і страх утратити дитину – найдорожче з усього, що має.

Утім, пам'ять не лише активізує осмислення героїнею свого минулого як спробу зрозуміти себе. Вона також означає взаємний зв'язок із нащадками, доля яких залежить від того, яким чином будуть сформовані їхні візії себе на підставі досвіду роду. Тобто, Соломія розуміє, що відповідальність за майбутнє її онуків почасти передбачає те, наскільки вона здатна усвідомити їм перспективу життя ціною досвіду їхнього роду упродовж кривавого століття. За такою ж моделлю прагне розвиватися нація, коли помилки минулого мають стати дороговказами для прийняття рішень, а не постійним повторенням хиб. Як Соломія наголошує, що „не можна забувати” [Лис 2014: 241], так і нація прагне відродити пам'ять, аби уникнути помилок минулого, за які особливо тяжко розплачуватися, про що свідчить, наприклад, актуальна війна. Знаменні для ХХ століття події визначили трагічний характер досвіду – як колективного, так і індивідуального, що знаходить відгомін у нащадках жертв. Часто непропрацьована травма стає каменем спотикання для її носіїв і для нащадків, адже „часто сила драматичного досвіду призводить до того, що

діти чи онуки захищаються від родинної пам'яті, бажаючи не занурюватись у травму, якої зазнали їх батьки” [Wylegała 2014: 440].

Сучасне покоління у романі автор яскраво репрезентує у образі братової внучки, названої також Соломією. На відміну від жінок-персонажів із *Країни гіркої ніжності*, ця дівчина свідомо прагне дізнатися історію свого роду, і Соломія-бабуся є її найбільшою надією в реалізації такого прагнення. Однак у цій ситуації є свій нюанс. Дівчина народилася і виросла в Канаді. Розповіді про події тоталітарного минулого чула лише від свого дідуся. Головна мета її приїзду на батьківщину предків – це прагнення зрозуміти себе, знайти і пізнати власне коріння, а Соломія старша в цьому випадку є головним носієм пам'яті минулого. З контексту твору дізнаємося, що внучка Тараса також „...хоче в Києві українську мову вивчати... А ще дуже хоче, каже, на українському весіллі побувати” [Лис 2014: 363]. Пригадування історії роду є частиною більшого процесу – набування колективної ідентичності через спільне минуле. За словами Б. Андерсона, „ми визначаємо себе через те, що разом згадуємо й забуваємо” [Anderson 1983: 15].

Отже, саме пам'ять – у соціальному й культурному вимірі цього поняття – стає конструктором ідентичності, а її відсутність становить загрозу життя людини як самодостатнього індивіда, що і стало однією з основних проблем людини посттоталітарної доби. Зусилля над відновленням і збереженням досвіду минулого стає ключовим завданням для художнього тексту перших десятиліть ХХІ століття. Про це свідчить творчість Володимира Лиса, а особливо розглянуті в цій студії романи *Країна гіркої ніжності* та *Соло для Соломії*.

Важливо, що в цих творах письменник ставить у центр історії жінку, на плечі якої лягло чи не найтяжче випробування ХХ сторіччям. Для героїнь Лисових творів це передовсім сторіччя втрат: батьків, чоловіків, дітей, а разом із тим і себе, власного вільного вибору, який не вдалося здійснити через тиск зовнішніх обставин. З окремих фрагментів та епізодів автор витворює мозаїчну картину стражденного життя української жінки, загальні закономірності жіночого досвіду, характерні сценарії виживання, а також життєві практики, що показують не тільки повсякденні, а й (що набагато важливіше) символічні смисли. Усе це сприяє тому, що читач сприймає окремі історії жінок Лиса як властиві для свого часу способи виживання, а також спроби зберегти себе в умовах несвободи.

Пережита травма часто провокує жінку забути минуле, перекреслити його. Однак замовчана історія, яка болить одному поколінню та не відома нащадкам, позбавляє наступні покоління можливості самоідентифікації в певному часі й просторі. Героїні аналізованих романів *Країна гіркої ніжності* та *Соло для Соломії*, усупереч страхові перед пригадуванням минулого й випробуванням майбутнім, здобуваються на свої голоси в історії. Ці голоси стають наративом пережитих травм, але водночас відкривають перспективу звільнення від їхнього негативного впливу.

Список використаної літератури

- Ассман А., *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*, Київ: Ніка-Центр, 2012.
- Гундорова Т., *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*, Київ: Критика, 2005.
- Гундорова Т., *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї*, Київ: Грані-Т, 2013.
- Дев'ятко Н.В., *Сакралізація та десакралізація простору в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва*, [в:] „Сучасні літературознавчі студії”, 2020, вип. 17, с. 19–26.
- Дуркалевич В., *Пам'ять як механізм сакралізації минулого: „Атлантида” Анджея Хіцюка*, [в:] „Наукові праці: Філологія. Літературознавство”, 2013, т. 217, вип. 205, с. 35–38.
- Епплбом Е., *Історія ГУЛАГу*, пер. А. Іщенко, Київ: ВД „Києво-Могилянська академія”, 2006.
- Кісь О., *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.)*, Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.
- Кісь О., *Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти*, Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017.
- Колінько М.В., *Топологічний вимір сакралізації*, [в:] „Вісник Донецького національного університету (серія: Філософські науки)”, 2016, № 1, с. 173–183.
- Моторнюк І., *То якою ж має бути „Історія української літератури”?*, „Слово і час”, 2003, № 4, с. 15–33.
- Поліщук Я., *Реактивність літератури*, Київ: Академвидав, 2016.
- Пухонська О., *Літературний вимір пам'яті*, Київ: Академвидав, 2018.
- Anderson B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London–New York: Verso, 1983.
- Nora P., *Czas pamięci*, „Res Publica Nowa”, 2001, nr 7, s. 37–43.
- Wyłęgała A., *Przesiedlenia a pamięć. Studium (nie)pamięci społecznej na przykładzie ukraińskiej Galicji i polskich „Ziem Odzyskanych”*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Anderson B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London–New York: Verso, 1983.
- Applebaum A., *Istoriia GULAG'u [History of GULAG]*, per. A. Ishchenko, Kyiv: VD „Kyevo-Mohylianska akademiia”, 2006.
- Assmann A., *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]*, Kyiv: Nika-Tsentr, 2012.
- Hundorova T., *Pisliachornobylska biblioteka. Ukrainskyyi literaturnyi postmodern [Post-Chernobyl library. Ukrainian literary postmodern]*, Kyiv: Krytyka, 2005.

- Hundorova T., *Tranzytyna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy: staty ta esei* [Transit culture. Symptoms of Postcolonial Trauma: articles and essays], Kyiv: Hrani-T, 2013.
- Deviatko N.V., *Sakralizatsiia ta desakralizatsiia prostoru v suchasni ukrainskii literaturi dlia ditei ta yunatstva* [Sacralization and desacralization of space in modern Ukrainian literature for children and youth], [v:] „Suchasni literaturoznavchi studii”, 2020, vyp. 17, s. 19–26.
- Durkalevych V., *Pamiat yak mekhanizm sakralizatsii mynuloho: „Atlantyda” Andzheia Chciuka* [Memory as a mechanism of sacralization of the past: „Atlantis” by Andrzej Chciuk], [v:] „Naukovi pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo”, 2013, t. 217, vyp. 205, s. 35–38.
- Kis’ O., *Zhinka v tradytsiinyi ukrains’kii kulturi (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [A woman in traditional Ukrainian culture (second half of the 19th – beginning of the 20th century)], Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2008.
- Kis’ O., *Ukrainki v GULAGu: vyzhyty znachyt’ peremohty* [Ukrainian women in the GULAG: to survive means to win], Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2017.
- Kolinko M.V., *Topolohichniy vymir sakralizatsii* [Topological dimension of sacralization], [v:] „Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu (Serii: Filosofske nauky)”, 2016, no. 1, s. 173–183.
- Motorniuk I., *To yakoiu zh maie buty „Istoriia ukrainskoi literatury”?* [So what should the „History of Ukrainian Literature” be?], „Slovo i chas”, 2003, no. 4, s. 15–33.
- Nora P., *Czas pamięci* [Time of memory], „Res Publica Nowa”, 2001, nr 7, s. 37–43.
- Polishchuk Y., *Reaktyvnist literatury* [Reactivity of literature], Kyiv: Akademydav, 2016.
- Pukhonska O., *Literaturnui vymir pamiaty* [Literary dimension of memory], Kyiv: Akademydav, 2018.
- Wylegała A., *Przesiedlenia a pamięć. Studium (nie)pamięci społecznej na przykładzie ukraińskiej Galicji i polskich „Ziem Odzyskanych”* [Resettlement and memory. A study of social (dis) memory on the example of Ukrainian Galicia and the Polish „Recovered Territories”], Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014.

Список використаних джерел

- Лис В., *Країна гіркої ніжності*, Харків: Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2019.
- Лис В., *Соло для Соломії*, Харків: Книжковий клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2013.

Spysok vykorystanykh dzherel [References]

- Lys V., *Kraina hirkoi nizhnosti* [Country of bitter tenderness], Kharkiv: Knyzhkovyi klub „Klub simeinoho dozvillia”, 2019.
- Lys V., *Solo dlia Solomii* [Solo for Solomia], Kharkiv: Knyzhkovyi klub „Klub Simeinoho Dozvillia”, 2013.